

**ТРУДОВЕ ПРАВО;
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

УДК 342.77:364.662:614.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.7>**ШКАРУПА К.В., БОРОВИК А.В., КОЗІН С.М.****ДОСТУП ДО МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ ВЕРСТВ
НАСЕЛЕННЯ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ****ACCESS TO MEDICAL SERVICES FOR SOCIALLY VULNERABLE POPULATION:
LEGAL GUARANTEES AND IMPLEMENTATION PROBLEMS**

У цій статті розглядаються правові гарантії доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення, передбачені чинним законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами. Особливу увагу приділено аналізу проблем реалізації цих гарантій у контексті соціально-економічних та адміністративних реалій. З-поміж найбільш вагомих викликів названо фінансові бар'єри, яких зазнають малозабезпечені громадяни; недостатнє фінансування системи охорони здоров'я, що залишається на низькому рівні порівняно з іншими європейськими країнами; нерівномірний розподіл медичних послуг, особливо у сільській місцевості; бюрократичні перешкоди, що стають на шляху отримання пільг чи безоплатних медичних послуг соціально незахищеними громадянами; низька обізнаність громадян про свої права на медичне обслуговування та механізми їх реалізації. Вказано, що для забезпечення реального доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення доцільно було б вжити низку заходів, а саме: 1) підвищити рівень фінансування охорони здоров'я; 2) спрямувати зусилля на розвиток інфраструктури у сільській місцевості; 3) спростити процедури отримання пільг; 4) здійснювати інформаційно-просвітницьку роботу; 5) важливим є посилення контролю за якістю медичних послуг. Констатовано, що забезпечення доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення є важливим завданням держави, яке потребує комплексного підходу та ефективної реалізації правових гарантій. Лише за умови належного фінансування системи охорони здоров'я, усунення адміністративних бар'єрів та розвитку інфраструктури можна досягти справжньої рівності в доступі до якісної медичної допомоги для всіх громадян України незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання. Зроблено висновок, що вирішення проблем доступу до медичних послуг потребує ефективної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Такий підхід дозволить комплексно вирішувати проблеми соціально незахищених категорій населення.

Ключові слова: охорона здоров'я, медична допомога, медичні послуги, медична інфраструктура, якість медичної допомоги, правове регулювання медичної сфери, соціально незахищені верстви населення, права на медичне обслуговування.

© ШКАРУПА К.В. – доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0000-0002-1816-3559>

© БОРОВИК А.В. – доктор юридичних наук, професор, віце-президент з наукової роботи (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0000-0003-1834-404X>

© КОЗІН С.М. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0000-0001-7640-4579>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

This article examines the legal guarantees of access to medical services for socially vulnerable segments of the population, provided for by the current legislation of Ukraine and international regulatory legal acts. Particular attention is paid to the analysis of the problems of implementing these guarantees in the context of socio-economic and administrative realities. Among the most significant challenges are financial barriers faced by low-income citizens; insufficient financing of the health care system, which remains at a low level compared to other European countries; uneven distribution of medical services, especially in rural areas; bureaucratic obstacles that stand in the way of receiving benefits or free medical services by socially vulnerable citizens; low awareness of citizens about their rights to medical care and mechanisms for their implementation. It is indicated that in order to ensure real access to medical services for socially vulnerable segments of the population, it would be advisable to take a number of measures, namely: 1) increase the level of health care financing; 2) direct efforts to the development of infrastructure in rural areas; 3) simplify the procedures for obtaining benefits; 4) carry out information and educational work; 5) it is important to strengthen control over the quality of medical services. It was stated that ensuring access to medical services for socially vulnerable segments of the population is an important task of the state, which requires a comprehensive approach and effective implementation of legal guarantees. Only with proper financing of the health care system, the elimination of administrative barriers and the development of infrastructure can true equality in access to quality medical care be achieved for all citizens of Ukraine, regardless of their social status or place of residence. It was concluded that solving the problems of access to medical services requires effective interaction between state authorities, local governments, public organizations and international partners. Such an approach will allow for a comprehensive solution to the problems of socially vulnerable categories of the population.

Key words: *healthcare, medical care, medical services, medical infrastructure, quality of medical care, legal regulation of the medical sphere, socially vulnerable segments of the population, rights to medical care.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах забезпечення права на охорону здоров'я та доступ до медичних послуг є одним із ключових завдань державної політики. Це право закріплене як на міжнародному, так і на національному рівнях, зокрема в Конституції України, яка гарантує кожному громадянину право на медичну допомогу. Однак на практиці реалізація цього права стикається з численними викликами, особливо для соціально незахищених верств населення, до яких відносяться малозабезпечені особи, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, бездомні та інші категорії, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Соціально незахищені групи населення є найбільш вразливими до обмежень у доступі до якісної медичної допомоги. Це зумовлено як економічними чинниками, так і організаційними та правовими бар'єрами. Зокрема, недостатнє фінансування системи охорони здоров'я, відсутність чіткого механізму реалізації прав пацієнтів, територіальна нерівність у доступі до медичних закладів та низький рівень правової обізнаності громадян створюють значні перешкоди для забезпечення рівного доступу до медичних послуг.

Стан дослідження проблеми. Питання, що становлять предмет цієї статті є досить актуальними та, з огляду на це, викликають жвавий науковий інтерес. З-поміж праць, які аналізують цю проблематику та дотичну до неї варто назвати роботи відомих українських вчених: З. С. Гладуна, І. М. Жаровської, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, Б. О. Логвиненка, І. Г. Орловської, Р. О. Стефанчука, С. Г. Стеценка, В. Ю. Стеценка, І. Я. Сенюти, І. В. Чеховської, І. М. Шопіної та ін.

Метою цієї статті є виявлення основних прогалин у правовому регулюванні та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавчої бази і практичних механізмів забезпечення рівного доступу до медичних послуг для всіх категорій населення.

Вивчення цієї теми є актуальним не лише з точки зору захисту прав людини, але й у контексті соціальної справедливості та сталого розвитку суспільства. Ефективна система охорони здоров'я, яка враховує потреби найбільш вразливих груп, є важливим чинником зміцнення соціальної згуртованості та підвищення якості життя громадян.

Виклад основного матеріалу. Доступ до медичних послуг є фундаментальним правом кожної людини, закріпленим у міжнародних і національних правових актах. В Україні це право

гарантується Конституцією, яка у статті 49 проголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. Проте на практиці забезпечення цього права для соціально незахищених верств населення стикається з численними викликами, які потребують комплексного аналізу та вирішення.

Основні правові засади у сфері охорони здоров'я в Україні визначені Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2], який встановлює принципи рівності та доступності медичних послуг. Додатково, соціально незахищені категорії населення, до яких належать малозабезпечені громадяни, особи з інвалідністю, пенсіонери, безробітні та внутрішньо переміщені особи, мають право на пільгове чи безоплатне отримання певних видів медичної допомоги.

Відповідно до норм чинного законодавства, держава має обов'язок забезпечувати фінансування медичних послуг для визначених категорій громадян через державний бюджет та механізми медичного страхування. У рамках реалізації медичної реформи, розпочатої в Україні у 2018 році, було запроваджено принцип «гроші йдуть за пацієнтом». Цей підхід передбачає, що фінансування медичних закладів здійснюється залежно від фактичного обсягу наданих медичних послуг, що спрямовано на оптимізацію використання бюджетних коштів та покращення доступу населення до якісної медичної допомоги. Міністерство охорони здоров'я України, у процесі спрощування поширених міфів про медичну реформу, наголошує на тому, що нововведення дозволяють державі виконувати положення статті 49 Конституції України, яка гарантує безоплатність медичної допомоги. Це стало можливим завдяки чіткому розмежуванню понять «медична допомога» та «медична послуга», де держава забезпечує оплату компоненту медичної допомоги в тарифі надання послуги, як того вимагає Основний Закон країни [3].

Водночас, фахівці Міністерства охорони здоров'я зазначають, що Міністерство юстиції України підтвердило відповідність проєкту Закону «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» положенням статті 49 Конституції України, що перебуває у системному зв'язку зі статтею 95 Конституції України [3].

Як зазначає В. П. Маковій, ухвалення Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [4] стало основою для формування національної моделі системи охорони здоров'я. Цей нормативно-правовий акт визначив стратегічні напрями для регулювання всієї системи медичних послуг, а також суміжних галузей економіки, створивши концептуальні орієнтири для їх подальшого розвитку та вдосконалення [5, с. 120].

Доцільно підтримати думку С. П. Кошової, В. М. Михальчук та Я. Ф. Радиша, які вказують на те, що сфера охорони здоров'я становить вкрай складну систему, котра охоплює широкий спектр державних і громадських заходів, зокрема правового, економічного, соціального, наукового, культурного, освітнього, організаційного, технічного та санітарно-гігієнічного характеру [6].

Натомість, доводиться констатувати, що попри існування чітких правових норм, реалізація права на доступ до медичних послуг для соціально незахищених верств населення часто стикається з низкою проблем.

Передусім, це фінансові бар'єри. Хоча законодавство гарантує безоплатність базових медичних послуг, на практиці багато пацієнтів змушені сплачувати додаткові кошти за ліки, діагностичні процедури чи навіть за перебування у лікарнях. Для малозабезпечених громадян такі витрати стають непосильними.

Ще однією проблемою є недостатнє фінансування системи охорони здоров'я. Видатки на охорону здоров'я в Україні залишаються на низькому рівні порівняно з іншими європейськими країнами. Це призводить до дефіциту ресурсів у державних медичних закладах та обмежує їхню здатність надавати якісні послуги.

Нерівномірний розподіл медичних послуг виступає не менш вагомим викликом. У сільській місцевості спостерігається значний дефіцит лікарів, обладнання та ліків. Соціально незахищені категорії населення, які проживають у віддалених районах, часто не мають доступу до необхідної медичної допомоги через відсутність інфраструктури.

Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» спрямований на вдосконалення стану системи охорони здоров'я в сільських регіонах. Він встановлює правові, економічні та організаційні основи, а також визначає ключові напрями регулювання розвитку медичних послуг у сільській місцевості. Основною метою закону є забезпечення рівного доступу громадян до якісного та ефективного медичного обслуговування, що є важливою складовою реалізації конституційного права на охорону здоров'я [7].

І. В. Чеховська також акцентує увагу на низці проблем, що негативно впливають на доступність медичної допомоги для населення. Зокрема, вона зазначає інфраструктурну недоступність медичних закладів для жителів сільської місцевості, що обмежує їх можливість отримати якісні медичні послуги. Крім того, вказується на недостатнє забезпечення медичних закладів комунальної та державної форм власності сучасним обладнанням, що ускладнює надання належної медичної допомоги. Суттєвою проблемою є також недостатня кількість аптек і аптечних пунктів, які працюють за програмою «Доступні ліки», що обмежує доступ до необхідних медикаментів для широких верств населення. Окрему увагу авторка приділяє неефективному розподілу фінансових ресурсів між первинною та вторинною медичною допомогою: перевага надається вторинній ланці, що значно знижує доступність первинної медичної допомоги. Крім того, важливим чинником є недоліки у системі соціального захисту окремих категорій сімей, таких як багатодітні, неповні або ті, що виховують дітей з інвалідністю. Усі ці аспекти створюють значні бар'єри для забезпечення належного рівня доступу до медичних послуг, що потребує уваги з боку законодавців та державних органів для розробки ефективних механізмів вирішення зазначених проблем [8, с. 380].

Водночас, варто звернути увагу і на бюрократичні перешкоди. Для отримання пільг чи безоплатних медичних послуг соціально незахищені громадяни повинні проходити складні процедури оформлення документів. Це створює додаткові труднощі для осіб похилого віку, людей з інвалідністю та інших вразливих груп.

Так, О. Скочиляс-Павлів та Г. Лук'янова акцентують увагу на проблематиці забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) правом на медичну допомогу, серед яких особливо виділяється відсутність у таких осіб медичної документації. Ця проблема є особливо критичною для осіб із інвалідністю, онкологічними захворюваннями, туберкульозом, цукровим діабетом, гепатитом та іншими хронічними чи тяжкими хворобами. У зв'язку з цим дослідники наголошують на доцільності створення єдиної інформаційної бази даних, яка б акумулювала відомості про стан здоров'я кожного пацієнта. Такий підхід дозволив би суттєво підвищити ефективність, своєчасність і якість надання медичних послуг зазначеній категорії осіб, забезпечуючи їхнє право на охорону здоров'я відповідно до чинних норм законодавства [9, с. 213].

Окрім того низькою залишається обізнаність громадян про свої права. Багато соціально незахищених осіб не знають про свої права на медичне обслуговування або не мають доступу до інформації про механізми їх реалізації.

Отож, як зазначає І. В. Чеховська, в Україні на сьогодні спостерігається нерівність у доступі до медичних послуг, що зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. До внутрішніх факторів дослідниця відносить, зокрема, значну вартість медичних послуг, яка ще у 2021 році, тобто до початку повномасштабної військової агресії, була визначена як проблема 97,9% опитаних. Крім того, доступність медичного обслуговування ускладнюється через значну кількість внутрішньо переміщених осіб, що спричиняє дефіцит медичного персоналу та недостатність медичної інфраструктури в регіонах, які залишаються під контролем української влади [8, с. 380].

Водночас, як зазначає дослідниця, питання забезпечення рівного доступу до медичних послуг і лікарських засобів залишається актуальним не лише для нашої держави та країн, що перебувають на етапі розвитку, але й для високорозвинених країн Європейського Союзу [8, с. 379].

Для забезпечення реального доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення доцільно було б вжити низку заходів:

1) підвищити рівень фінансування охорони здоров'я (державна повинна збільшити обсяги фінансування цієї сфери відповідно до міжнародних стандартів. Це дозволить забезпечити лікарні необхідними ресурсами та зменшити фінансовий тягар на пацієнтів);

2) спрямувати зусилля на розвиток інфраструктури у сільській місцевості (будівництво нових амбулаторій, забезпечення їх сучасним обладнанням та залучення кваліфікованих лікарів сприятиме покращенню доступності медичних послуг у віддалених регіонах);

3) спростити процедури отримання пільг (необхідно спрощувати адміністративні процеси для соціально незахищених категорій населення, щоб вони могли швидко та без зайвих перешкод отримувати належну допомогу);

4) здійснювати інформаційно-просвітницьку роботу (важливо проводити кампанії з інформування громадян про їхні права на медичне обслуговування та механізми їх реалізації);

5) важливим є посилення контролю за якістю медичних послуг (державні органи повинні забезпечити ефективний моніторинг якості надання медичної допомоги та оперативно реагувати на випадки порушень прав пацієнтів).

Відтак, варто зазначити, що забезпечення доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення є важливим завданням держави, яке потребує комплексного підходу та ефективної реалізації правових гарантій. Лише за умови належного фінансування системи охорони здоров'я, усунення адміністративних бар'єрів та розвитку інфраструктури можна досягти справжньої рівності в доступі до якісної медичної допомоги для всіх громадян України незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання.

Висновки. Проаналізувавши актуальні питання забезпечення доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення, зокрема осіб із низьким рівнем доходу, безробітних, літніх людей, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій, які потребують особливого захисту з боку держави, на основі дослідження чинного законодавства України, міжнародних стандартів у сфері охорони здоров'я та практичних аспектів реалізації права на медичну допомогу можемо зробити такі висновки:

1. Правові гарантії забезпечення доступу до медичних послуг складають норми Конституції України та профільних законів, зокрема Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», в яких встановлено чіткі гарантії права кожного громадянина на медичну допомогу. Особливий акцент законодавець робить на забезпеченні доступу до медичних послуг для соціально незахищених категорій населення. Однак, попри наявність правових норм, їх реалізація часто стикається з низькою перешкодою, зокрема через недостатнє фінансування, недосконалість механізмів адміністрування та відсутність ефективного моніторингу дотримання прав пацієнтів.

2. Основними проблемами у сфері доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення є:

– фінансова недоступність медичних послуг. Незважаючи на декларовану безоплатність базових медичних послуг, багато пацієнтів змушені сплачувати за ліки, діагностичні процедури та лікування, що є серйозною перешкодою для малозабезпечених осіб;

– нерівномірний розподіл медичних ресурсів. Сільські райони та віддалені місцевості часто стикаються з дефіцитом медичного персоналу, обладнання та ліків;

– юридична необізнаність громадян. Багато осіб із соціально незахищених категорій не володіють достатніми знаннями про свої права на медичну допомогу та механізми їх захисту;

– недостатня інтеграція міжнародних стандартів. Українське законодавство частково відповідає міжнародним стандартам у сфері охорони здоров'я, однак є потреба в більш активній імплементації положень таких документів, як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Європейська соціальна хартія;

3. Для забезпечення реального доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення необхідно: підвищити рівень фінансування системи охорони здоров'я, зокрема через збільшення бюджетних асигнувань та залучення міжнародної допомоги; провести належну реформу первинної медичної допомоги, спрямовану на забезпечення рівного доступу до якісних послуг незалежно від місця проживання; розробити та впровадити ефективні механізми контролю за виконанням державних програм у сфері охорони здоров'я; підвищити правову обізнаність населення шляхом проведення інформаційних кампаній, роз'яснення прав пацієнтів та доступних механізмів захисту цих прав; інтегрувати позитивний міжнародний досвід у національну систему охорони здоров'я для забезпечення відповідності світовим стандартам.

4. Вирішення проблем доступу до медичних послуг потребує ефективної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Такий підхід дозволить комплексно вирішувати проблеми соціально незахищених категорій населення.

Отже, забезпечення доступу до медичних послуг для соціально незахищених верств населення є багатограним завданням, яке потребує системного підходу, вдосконалення законодавства та ефективного реалізації існуючих правових гарантій. Лише за умови належного фінансування, прозорого адміністрування та активної участі громадянського суспільства можна досягти справедливого і рівного доступу до медичної допомоги для всіх категорій населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

3. 10 міфів про медичну реформу. URL: <https://moz.gov.ua/uk/10-mifiv-pro-medichnu-reformu>
4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 31.
5. Маковій В. П. Співвідношення публічного та приватного інтересу у сфері надання медичних послуг за програмою медичних гарантій. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Журнал. Серія Право*. 2020. № 10 (22). С. 118–124.
6. Кошова С. П., Михальчук В. М., Радиш Я. Ф. Єдиний медичний простір України – нова парадигма розвитку національної системи охорони здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/32.pdf
7. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості: Закон України від 14 листопада 2017 року № 2206-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 32.
8. Чеховська І. В. Адміністративно-правове забезпечення доступності медичної допомоги у період дії воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 378–382.
9. Сковчиляс-Павлів О., Лук'янова Г. Адміністративно-правовий механізм реалізації права на медичну допомогу внутрішньо переміщеними особами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3 (35). С. 209–216.

Дата першого надходження статті до видання: 05.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026